

Özgün Makale

İslam Sanatının Müzelerde Öğretilmesi ve Uygulamaları¹

Teaching and Technics of Islamic Art in Museums

Tuğba DİRİ APAYDIN*

Öz

İslam sanatı, günümüzde pek çok müzenin koleksiyonunda kendine önemli yer edinmiştir. Ardi ardına açılan yeni galeriler ya da yenileme projeleriyle çehresini değiştiren müzeler, Müslüman olsun ya da olmasın, ilgililerine İslam kültürüne ait sanatın tanıtılmasında etkin rol oynamaktadır. İngiltere’de ise Londra merkezli Victoria ve Albert Müzesi bu politikayı sürdüren müzelerin başında gelmektedir. Yaklaşık 2,5 milyon adet esere ev sahipliği yapan müzede seramik, ahşap, kumaş, mücevher, mobilya, el yazmaları gibi eserler sergilenmektedir. İslam dönemine ait eserler ise Jameel Gallery’de sergilenmektedir. Galerideki eserler, İslamî süslemenin temel unsurlarını ön plana çıkartacak şekilde düzenlenmiştir.

1950’lerden sonra müzecilik çalışmalarının merkezine yerleşen eğitim konusu, günümüzde pek çok müze ve okul tarafından benimsenmiş ve kalıcı hâle gelmiştir. Müzelerin ziyaretçiler ile arasında bağ kurmasını sağlayan müze eğitimi programları, İngiltere müzelerinde özellikle de çocuklar için başarılı bir şekilde uygulanmaktadır.

Makalede, Jameel Gallery’deki indeki İslam eserlerinin 5-18 yaş arasındaki öğrencilere anlatılmasında kullanılan etkinlikler üzerinde durulmuştur. Bu etkinlikler esnasında öğrenciler, İslam kültürünün etkisiyle üretilen eserleri, eserlerin süsleme programlarını, İslam mimarisini ve İslamiyet’in temel kıstaslarını öğrenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzede Eğitim, Eğitim Yöntemleri, İslam Sanatı, İngiltere Müzeleri, Victoria ve Albert Müzesi.

Abstract

Islamic art has an important place in the collections of many museums today. New galleries or museums that have been opened play an important role in introducing Islamic art to Muslims and non-Muslims. In England, the London-based Victoria and Albert Museum is one of the museums that continues this policy. In the museum, which hosts approximately two and a half million works, such as ceramics, wood, fabric, jewellery, furniture and manuscripts are exhibited.

¹ Makalenin başvuru tarihi: 01.04.2022. Makalenin kabul tarihi: 18.04.2022.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, tugba.diri@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9197-9098.

Objects from the Islamic period are exhibited in the Jameel Gallery. The artworks in the gallery are arranged in a way to highlight the basic elements of Islamic decoration.

Museum education, which became the centre of museology studies after the 1950s, has been adopted by many museums and schools today and has become permanent. Museum education programs, which enable museums to connect with visitors, are successfully implemented in British museums, especially for children.

The article focuses on the activities used in explaining the Islamic works in the Jameel Gallery to students aged between 5 and 18. During these activities, students learn about the works produced under the influence of Islamic culture, the decoration programs of the works, Islamic architecture and the basic criteria of Islam.

Keywords: Education in Museum, Educational Method, Islamic Art, England Museums, Victoria and Albert Museum.

İngiltere’de Müze Eğitimi

Müzeler kuruldukları ilk zamanlardan itibaren koruma ve sergileme gibi temel ihtiyaçlara cevap veren kurumlar olarak görülmüştür. Ancak müzeler, modern müzecilikle birlikte aynı zamanda eğitime önem veren mekânlar hâline gelmiştir. Müzelerde okullara yönelik etkinlikler 20. yüz-

Görsel 1: New York Metropolitan Müzesi İslam Sanatı Galerisi, 1970’ler.

yılda yeni müzecilik anlayışı doğrultusunda yaygınlaşmış ve kalıcı hâle gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda okul çağındaki çocuk ve gençlerin galeride eğitimi günümüz modern toplumunda gitgide benimsenmiş ve pek çok müze, okul gruplarına yönelik eğitim faaliyetlerine yoğunluk vermiştir (Tezcan Akmeahmet, 2012, s. 195). 1950'lerde okul gruplarına yönelik etkinlikler dünya müzelerinde görülmeye devam ederken 1970'lerden sonra yetişkinlere yönelik eğitim hizmetlerine de ağırlık verilmeye başlanmıştır (Görsel 1). Özellikle 1990'lardan sonra öğretmen, öğrenci ve yetişkinlerin yanında aileler ve dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalarla müzeler kapsamlarını daha da genişletmiştir (Tezcan Akmeahmet, 2012, s. 196).

Müze fikri ve sanat tarihi kavramı, 19. yüzyıl Avrupa'sında doğmuş ve o zamandan beri dünya çapında farklı şekillerde uygulanıp benimsenmekle birlikte hâlen geliştirilmektedir. Bu süreçte başta evrensel nitelikli müzeler çok kültürlülük fikriyle geleneksel bağlamlarından koparak çok çeşitliliği ön plana çıkarmıştır. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da artan Müslüman nüfusun etkisiyle müzeler, yeni sorumluluklarıyla birlikte bu alana yönelmeye başlamıştır. Daha bilinçli bir şekilde müzeyi ziyaret eden izleyiciler ise müzelere sadece bilinmeyen, güzel ya da egzotik bir nesneyi görmek için değil; aynı zamanda günümüzün sorularına cevap bulmak için de gitmeye başlamıştır. Yeni müzecilik anlayışı ile birlikte ziyaretçiler, müze eserleri üzerinden coğrafya, tarih, siyaset ve dünya toplumları hakkında belirli bağlamlar ve ilişkiler hakkında daha fazla bilgi alma talebinde bulunmuştur. Bu durum müzeleri daha çok araştırma yapmaya, çocuk, genç, yaşlı, Müslüman olan ya da olmayan her kesime müze materyalleri hakkında eğitim vermeye teşvik etmiştir.

Müze eğitimine önem veren kurumlardan biri olan Victoria ve Albert Müzesi ise, 1852 yılında "Great Exhibition" sonrası "South Kensington Museum" adıyla Londra'da kurulmuştur. Yaklaşık olarak 2,5 milyon esere ev sahipliği yapan müzede seramik, ahşap, kumaş, mücevher, mobilya, el yazmaları gibi eserler sergilenmektedir. İslam eserlerine ait eserler ise ağırlıklı olarak Jameel Galeri'de izleyici karşısına çıkmaktadır (Cocks, 1980, ss. 3-15; Stanley ve Crill, 2006). Victoria ve Albert Müzesi'nin ilk müdürü Henry Cole'dan itibaren ülkenin eğitim yapıları ile iç içe bir politika sürdürmüştür. 1856'da Bilim ve Sanat Dairesi, Eğitim Konseyi Komitesine nakledilmiş, 1899'da ise İngiltere ve Galler için bir eğitim kurulunun oluşturulmasıyla müzenin denetimi değişmiştir. 1944 yılında Eğitim Dairesine bağlanan müze Eğitim ve Bilim Dairesine geçene kadar bu kurulda kalmıştır. Müzenin şu anda bağımsız bir denetim mekanizması bulunmaktadır (Smiythe, 1966, s. 27; Hooper-Greenhill, 1999, s. 38).

Günümüzde dünyada müzeleri ile ön planda olan İngiltere'de müzelerin kurulma aşamasındaki ile şimdiki bakış açıları birbirlerinden oldukça farklı zeminlere oturmaktadır. 1928 yılında müzeler ile ilgili tutulan bir raporda "Müzelere karşı geleneksel tavırları ortadan kaldıracak geniş çaplı bir ilgi yaratacak bir hareketin zamanı gelmiştir. Açıkça söylemek gerekirse bu ülkede çoğu insan müzelere ilgi göstermemekte ve inanmamaktadır." (Onur, 2013, s. 37; Karadeniz ve Çıldır, 2014, ss. 26-27) şeklinde bir görüş yer almaktadır. Rapordan anlaşılacağı üzere İngiltere, müze ve müze eğitimi konusunda sorunun tespitini yaparak konunun üzerine gitmiş ve bugün müzelerde eğitim programını başarı ile yürüten ülkelerden birisi olmayı başarmıştır.

Yayımlanan ilk raporun etkisiyle 1930'ların başında devlet müzeleri ile devlet okulları arasında iş birlikleri başlamıştır. 1938'de Markham Raporunda müzelerde ödünç verme sistemi, müze okul protokolleri, eğitimlerin müzeciler tarafından verilmesi gibi konular gündemi oluşturmuştur (Karadeniz ve Çıldır, 2014, s. 27). 1948'de kurulan "Müzelerde Çocuk Etkinlikleri Grubu"nun adının 1963'te "Müzelerde Eğitim Hizmetleri Grubu" olmasıyla birlikte bu alanda aktif çalışmalar

artmıştır. Aynı grubun adının 1970’te “Müzelerde Eğitim Grubu” olarak değiştirilmesiyle birlikte tanınırlıkları, personel sayısı ve eğitim faaliyetleri günden güne gelişmiştir. 1963’te 44; 1967’de 48; 1978’de ise 85 olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı grup müzelerde eğitim hizmetlerinin yanı sıra “Müze Okul Hizmetleri” gibi alana katkısı olan kitaplar da yayımlamıştır. 1980’lerde müze sayısında hatırı sayılır bir artış olmuş ve özellikle bu dönemde özel bağımsız müzeler bir hayli çoğalmıştır. Bağımsız müzelerin çoğunluğu küçük kentlerde ve taşrada açılmıştır. Böylece pek çok kişi müzelerin eğitim programlarından yararlanabilmiş; çocuk ve gençler serbest seçimli öğrenme ve akılcı eğlence seçenekleri sunan müzeler sayesinde bilgiye erişebilmiştir (Onur, 2013, s. 37; Olofsson, 1979, ss. 144-145).

Eilean Hooper-Greenhill, (Hooper-Greenhill, 1999, s. 84) İngiltere’de müze ve galeri eğitiminin artık müze dünyasında birbirinden ayrılmaz olduğunu dile getirmektedir. Eilean, İngiltere’de müze eğitiminde büyük ve etkili değişimlere farklı pek çok örnek vererek kendi savını güçlendirmektedir. Leicestershire Müzeleri Eğitim Servisi, Leicestershire Politeknik’teki öğretmenleriyle birlikte müze uygulamalarını yeni eğitim gerekliliklerinin ışığında gözden geçirmiştir. Ironbridge Gorge’ta müfredata uygun, *Öğretmenler İçin Bir El Kitabı* (1987) çıkarılmıştır. Güneydoğu İngiltere Bölge Müze Servisi (AMSSEE) öğretmenlerle birlikte yazılan ve bütün yeni sınavlarla ilgili uygulama örneklerini içeren bir kitapçık yayımlamıştır (Hooper-Greenhill, 1999, ss. 90-91).

İngiltere’de müze eğitimin yayılmasında kurumlar dışında şahıslar da ön planda olmuştur. Müzelerin bir okul gibi kullanılması için önemli adımlar atan, eğitim öğretim hayatının aktif bir şekilde müze içerisinde olması yönünde çaba sarf eden Thomas Coglan Horsfall ve Manchester Sanat Müzesi Komitesi (Manchester Art Museum Committee) müze ziyaretlerinin eğitim faaliyetleri içerisinde yer alması konusunda öncü isimlerin arasında yer almaktadır. Horsfall, öğrenciler tarafından müzelere yapılan ziyaretleri eğitim etkinliği olarak sayılan okul yasasının kabul edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Haward, 1918, s. 35; Hooper-Greenhill, 1999, s. 46).

İngiltere’de çocuk ya da gençlerin müzede eğitim alması dışında müzelerin okullara ödünç verme hizmetlerinin uygun olup olmayacağı problemi de öne çıkan konuların başında gelmiştir. Victoria ve Albert Müzesi ise bu yöntemin önemini erken yıllarda farkına varıp uygulamaya başlamıştır. Müzenin eser ödünç verme birimi 1804 yılından bu yana aktif olarak çalışmaktadır. İngiltere’de kurulan Müzeler Birliği (British Museums Association) başkanı Henry Hugh Higgins ise okullara gönderilmek üzere küçük eğitim koleksiyonlarının oluşturulması talimatını müzelerle iletmiştir (Lewis, 1989, s. 10).

Günümüzde Victoria ve Albert Müzesi, eğitim bölümünde farklı yaş gruplarına hitap eden programlar hazırlamaktadır. Jameel Galeri oluşturulmaya başladığında hedef kitlenin belirlenmesi için birtakım araştırmalar yapılmıştır. Müzenin genel ziyaretçi kitlesi hesaba katıldığında altı farklı ziyaretçi tipi tespit edilmiştir. Bunlar okul grupları, öğrenciler, aileler, sektör profesyonelleri, bağımsız yetişkin ziyaretçiler ve bunlara dâhil olmayanların yer aldığı diğer olarak adlandırılan gruplardır. Hedef kitle olarak ise aileler ve bağımsız yetişkin ziyaretçilere odaklanılmıştır. Galeride sorgulatmaya ve eğlenirken öğretmeye odaklanan müze aktiviteleri yaş grubuna göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar: Primary yani ilkokul (5-11 yaş) grubu ve secondary yani ortaokul-lise (12-18 yaş) grubudur (Yousuf, 2016, ss.125-126).

Müzelerde İslam Sanatı Kavramı

İslam sanatına olan ilgi ve çalışma, çoğu ülkenin seçkinleri tarafından doğrudan veya dolaylı olarak paylaşılan deneyimler neticesinde Avrupa dünyasında başlamıştır. Kendi toprakları dışındaki yerlere seyahat eden birtakım insanlar, tüccarlar, misyonerler, paralı askerler, mace-

racılar ve diplomatlar İslam sanatının Avrupa'da yayılmasını sağlayan kişiler olmuştur. Birçok ülkeye yaptıkları ziyaretlerde mimari kalıntıları kayıt altına almış, bir kısım taşınabilir ya da taşınmaz eseri ülkelerine getirerek İslam mimarisi ve sanatına önce küçük bir merak, ardından da yoğun bir ilgi başlamıştır. Bunun dışında bazen oraya hiç gitmemiş, ancak seramik veya minyatür tutkunu olan insanlar tarafından başlangıçta kendi zevkleri için, daha sonra ise kamu müzelerinde saklanmak üzere getirilen İslam kültürüne ait eserler koleksiyonların oluşmasında etken olmuştur. Böylece Batı dünyasında resim kadar ilgi çekmeyen İslam kültürünün seküler eserleri, birden bu dünyada popüler hâle gelmiştir (Grabar, 2013, ss. 18-19).

21. yüzyılda İslam sanatı ve arkeolojisi tüm dünyada tekrardan etkin olmaya başlamıştır. Avrupa ve Amerika'daki pek çok müze, İslam sanatı galerilerini yenilemiş ya da gösterişli büyük galeriler açmaya başlamıştır. 2004'te Atina'da Benaki İslam Sanatı Müzesi'nin ve 2006'da Victoria ve Albert Müzesi Jameel Galerisi'nin ihtişamlı bir şekilde açılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Rusya Hermitage Müzesi koleksiyonu kapsamının sürekli olarak geliştirilmesi; nefes kesen mimarisi ile Doha'da yeni kurulan İslam Sanatları Müzesi ve Kopenhag'daki David Koleksiyonu onlardan geride kalmayacak şekilde yenileme ve koleksiyon geliştirme politikasını devam ettirmektedir. Son zamanlarda ise Kahire İslam Sanatları Müzesi, Metropolitan Sanat Müzesi, Louvre Müzesi, British Müzesi, Detroit Sanat Enstitüsü, Brooklyn Müzesi, Cleveland İslam Sanatı Müzesi ve İsrail İslam Sanatları Müzesi gösterişli bir şekilde düzenlenmeleri ve eserlerin rotasyonlu bir şekilde sergilenmeleri ile ön plana çıkan müzelerin başında gelmektedir (Görsel 2 ve 3). Bahsi geçen müzelerden daha eski bir geçmişe sahip olan Berlin'deki İslam Eserleri Müzesi ve İstanbul'daki Türk-İslam Eserleri Müzesi de bu hızlı değişim karşısında tepkisiz kalmayan müzeler arasındadır (Junod, Khalil, Weber ve Wolf, 2013, s. 12; Stanley, 2013, s. 396).

Görsel 2: İsrail İslam Sanatları Müzesi.

Görsel 3: Cleveland İslam Sanatı Müzesi.

İslam sanatının günümüzde hâlen bütüncül bir tanımının yapılması mümkün olmamıştır. İslam kültürünün etkisi ile verilmiş sanatlar, kültürel olarak İslami toplulukların yaşadığı veya yönettiği topraklarda yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler tarafından 7. yüzyıldan itibaren üretilen görsel sanatların tümünü kapsamaktadır. Bu nedenle tanımlaması çok zor bir sanattır. Çünkü 1400 yıl kadar bir zamana yayılmıştır, birçok ülkeyi ve topluluğu kapsamaktadır. Bu sanat bütünü aynı zamanda belirli bir dine, zamana, yere veya tek bir ortama ait değildir. Dünyada pek çok müze, İslam sanatının sadece din olmadığının, aynı zamanda seküler bir yaşam biçimi

olduğu kavramının bilincine varan, geniş bir perspektif ile baktığını sergileme yöntemlerinde göstermektedir. Galeride genellikle İslami süsleme sanatlarının dört temel ögesi üzerinde durulmaktadır. Bunlar bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve güzel yazı sanatıdır. Bu öğeler içinde ise sonsuzluk ve kusursuzluk teması da vurgulanmaktadır. Makaleye konu edinilen Jameel Galeri’de bu tematik öğeler üzerinden 5-18 yaş arası gruba İslam sanatı anlatılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

İslam Sanatında Bitkisel Süsleme

İslam dünyasında bitkisel süsleme kumaştan halıya, hat sanatından mimariye, gerek tek başına gerekse diğer süsleme türleriyle birlikte kullanılmıştır. Erken İslam döneminde Rumi, palmet, lotus ve Hatayi üslubunda örnekler döneme damgasını vurmuştur. İlerleyen yüzyıllarda hükümdarların estetik ilgi ve zevklerine göre biçimlenen bitkisel süsleme programında lale, gül, karanfil, sümbül gibi natüralist üslupta örnekler kullanılmıştır. İslam sanatında bitkisel motifler cennet, Allah ve peygamber sembolizmi ile sıklıkla eşleştirildiği için tüm İslam toplumlarında her dönem ön planda olmuştur.

Bitkisel süsleme, galeride Osmanlı ve İran çini-seramiklerinin olduğu alanda öğretilmektedir. 5-11 yaş arasındaki çocuklar bu kısımda eserlere dikkatlice bakarak çinilerin üzerinde yer alan lale, karanfil, gül ve sümbül gibi bitki ve çiçekleri incelemektedir. Osmanlı’nın önemli seramik ve çini üretim merkezlerinden biri olan İznik üslubunda yapılmış çiçek motifleri ve bunların çizim aşamaları hakkında da yine bu aşamada bilgi verilmektedir. Öğrencilerin eserlere daha detaylı odaklanmalarını sağlamak için çiçeklerin doğada var olan çiçekler gibi mi yoksa daha stilize bir üslupla mı çizildiği sorusu öğretmen tarafından sorulmaktadır. İncelemeleri tamamlayan öğrencilerin çiniler üzerinden istedikleri desenleri seçmeleri ve bunları kâğıda aktarmaları bu aşamadaki eğitimin son halkasıdır (Görsel 4).

Görsel 4: Çini Sergileme Dolapları Önünde Etkinliğe Katılan Çocuklar.

11-18 yaş arasındaki öğrencilerden ise galerideki örneklerden etkilenerek Osmanlı çinisi tasarımları istenmektedir. Öğrencilere okula döndüklerinde onlara yardımcı olması için galeride bulunan motif ve desenlerin eskizlerini yapmaları için boya veya renkli kalemler verilmektedir. Müze eğitimi bitip okula döndüklerinde yapılan etkinliklerin sınıf gösteriminin yapılacağını ve bazı sorular kullanarak bir hikâye yazmaya çalışmaları, planlanan eğitimin bir parçasıdır. Öğrencilere “Nereden geliyor? Hangi binayı dekore ettiler? Orada kim yaşadı? Neden kullanıldılar?” gibi yön verici sorular verilerek kendilerinden detaylı bir hikâye yazmaları istenmektedir.

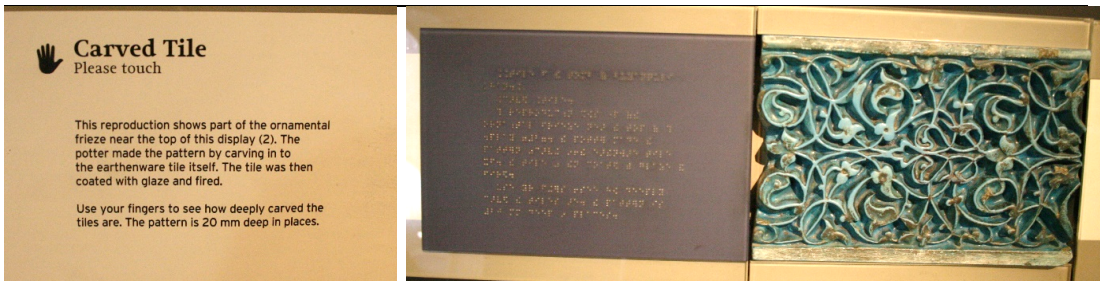
Görsel 5: Eğitici Çanta Bir Numaralı Etkinlik.

Çini ve seramikler üzerinde bitkisel motifleri kavramaya başlayan öğrenciler, Victoria ve Albert Müzesi Eğitim Departmanı tarafından İslam sanatını anlatmak için tasarlanan gezici çanta ile etkinliklere devam etmektedir. Paketin içindeki oyun, çocukları galerilerdeki nesnelere daha yakından bakmaya teşvik etmek için tasarlanmıştır. Çocuklardan toplamda beş adet aktivite yapmaları istenmektedir. Çocukların aktiviteler için ihtiyaç duydukları her şey ve talimatlar, bu çantada yer almaktadır. Etkinlik kitapçığında beş aktivitenin de bir saat içerisinde tamamlanması tavsiye edilmektedir. Kitapçıkta bu oyunun amacı “İslami dönemde yapılan saraylar ve ibadet yerlerinde bir maceraya çıkmak” olarak aktarılmıştır. Öğretim esnasında Müslüman insanların yaşam biçimleri ve İslam kültürü ile üretilen sanat eserlerinin tanıtılması birincil amaç olarak belirtilmektedir. Etkinlik Victoria ve Albert Müzesi 42 numaralı salonda Jameel Galeri’de yer alan Safavi dönemine ait renkli çini tekniğinde yapılmış bir panel ile başlamaktadır (Görsel 5).

Müze koleksiyonunda yer alan “139:1 to 4-1891” envanter numaralı çini panelde zengin bir hanedan üyesi olduğu tahmin edilen genç bir kadın baharda piknik yaparken tasvir edilmiştir. Merkezde yer alan prensesin etrafı yemek için meyve tabakları ve içecek getiren hizmetçileri ile çevrilidir. İran sanatında çiçeklerle dolu güzel bir bahçede piknik yapan saray halkının tasvirini gösteren sahneler oldukça popülerdir. Bu bölümde öğrencilere “Seramik panoda herhangi bir minder bulabildiniz mi?” diye sorarak esere daha yakından odaklanmaları istenmektedir. Büyük çantadan çıkan bir numaralı etkinlikte İslam sanatları tasvirinde sıklıkla karşımıza çıkan silindirik bir kadife minder yer almaktadır. İran’da zenginler yerde otururken rahat etmek için pahalı yastıklar kullanırdı. Hem iç hem de dış mekânlarda kullanılan bu minderlerin en lüksleri ise kadifeden yapılırdı. Öğrencilere minderi çini paneldeki gibi kullanmaları ve onun kumaşına dokunmaları verilen talimatlar arasındadır. Çocuklardan bu yastığı kullanarak dönemin sosyal ve kültürel hayatı hakkında düşünceleri istenmektedir. Daha sonrasında ise öğretmenler ve müze eğitimcileri, çocuklara İslam dönemindeki sosyal hayat hakkında bilgi vermektedir.

Öğrencilere bu bilgiler aktarıldıktan sonra onlara İslam sanatı bezemelerinde ana unsur olarak kullanılan bitkisel süsleme hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. Daha sonra önceden A4 kâğıtlara hazırlanmış boş bir yastık resmini İslam sanatının bitkisel süslemelerinden esinlenerek boyamaları istenmektedir. Böylece öğrenciler yeni öğrenmiş oldukları Hatayi, Rumi, palmet ve bahar dalları gibi dekoratif bezemeleri yaratıcılıklarını da kullanarak öğrenme fırsatı yakalamaktadır.

21. yüzyılda dünyadaki pek çok müze, görme engelli ziyaretçilerin öğrenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla özel eğitim programları ya da sosyal sorumluluk projeleri geliştirmektedir. Müzeler, görme engelli ziyaretçileri düşünerek galeride uygun alanların yaratılması, tuvaletlerin erişilebilir olması, merdivenlerinin dolambaçlı olmaması, düz rampa yolların olması, duvar takibi yapabilecekleri alanların yaratılması gibi pek çok iyileştirme yapmaktadır. Görme zorluğu çeken öğrenciler ise müzelerin karanlık ortamdan ziyade aydınlık bir ortama sahip olması, sergilerde kontrast oluşturacak şekilde zıt renkler kullanılması, eserlere ait açıklama panolarının büyük puntolarla yazılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, müze ziyaretinde dokunmak, işitmek ve betimleme uygulamalarından faydalanmak, öğrenmeye katkısı da yadsınamaz gerçeklerdendir (Yeşilyurt, Kırlar ve Lale, 2014, s. 3-4; Erbay, 2017, s. 346-347). Victoria ve Albert Müzesi İslam Sanatları Galerisi’nde ise Braille Alfabeti ile yazılmış bilgi panosu ve görme engelli öğrencilerin eserlerin üzerindeki bitkisel motifleri daha iyi anlayabilmeleri için yapılmış replika bir dokuma çini levhası yer almaktadır. Bu aktivite ile görme engeli olan ya da görme kaybı yaşayan dezavantajlı gruptan öğrenciler, bitkisel motifleri pano üzerinde dokunarak öğrenmektedir (Görsel 6). Böylece öğrenci hem bilişsel hem de duygusal olarak bunu deneyimleme imkânı bulmakta ve eğitimin bir parçası olmaktadır.

Görsel 6: Jameel Galerisi Görme Engelliler için Dokunmatik Alfabe ve Replika Çini Parçası.

İslam Sanatında Koku ve Nesne İlişkisi

İslam sanatında dinî ritüellerde önemli yer tutan buhurdan ve tütsü kapları gibi litürjik nesnelere gündelik kullanımın yanı sıra üzerindeki bezemeler ve yapım teknikleriyle dikkat çeken eserlerdendir. İslam'da cami ya da türbelerde yakılan buhurdanların dışında aydınlatma amacıyla kullanılan mumluk ya da şamdan gibi eserler İslam maden sanatında hem seküler hem de ritüel alanlarda kullanılan objeler arasındadır. İslam dünyasında her toplulukta benimsenmiş bu koku nesnelere öğrenciler deneyimleyerek öğrenmektedir.

Koku nesnelere (*Aroma Objects*) adı verilen ilgili bölümde etkinlikler İslam sanatında koku ve malzeme ilişkisini öğretmek için tasarlanmıştır. Bu bölümdeki etkinlikler galeride Memluk Devleti'nin gündelik seküler eşyalarının sergilendiği yerde yapılmaktadır. Bu dolapta sergilenen müze nesnelere Suriye veya Mısır'dan gelmiş ve sultan denilen güçlü hükümdarlar tarafından kullanılmıştır. Bu bölümde öğrencilere üç siyah şekil ve üç kutu verilmektedir. Her şekli küçük kutulardaki kokular ile eşleşmektedir. Ardından öğrencilere kutuları koklamalarını ve her nesneyi bir koku eşleştirmelerini istemektedir (Görsel 7).

Görsel 7: : Eğitici Çanta İki Numaralı Etkinlik.

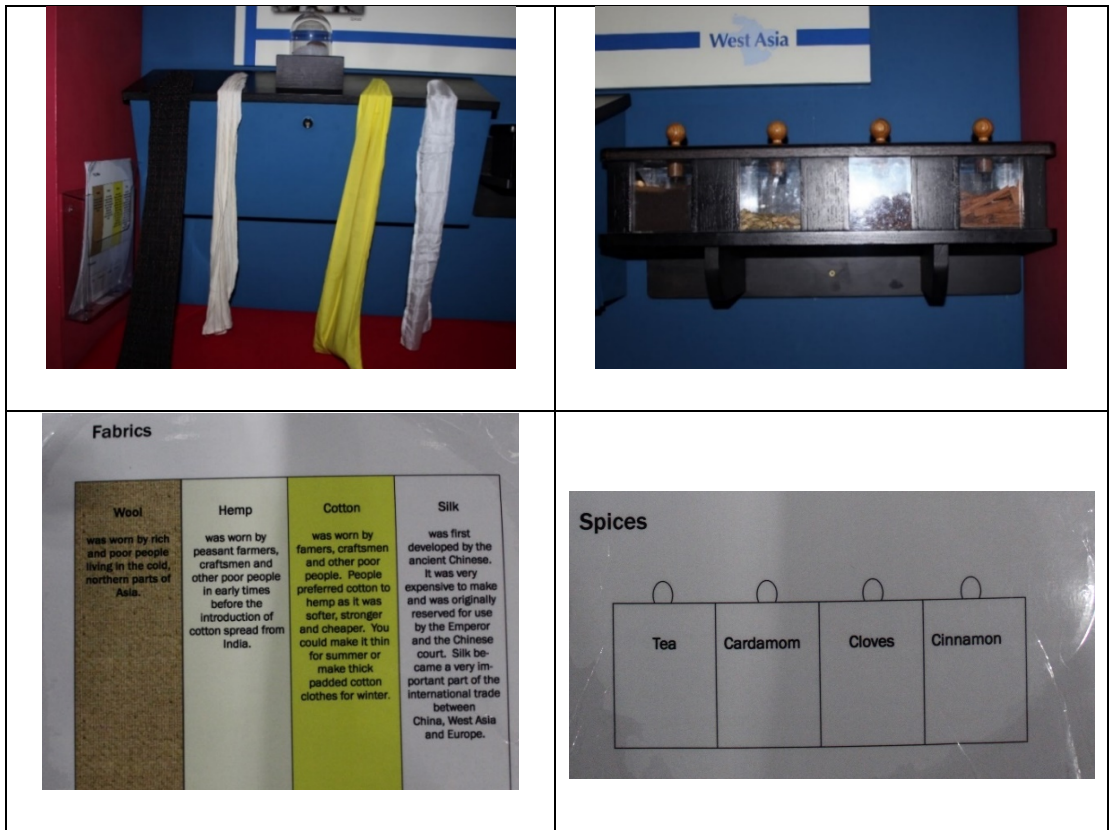
“C.153-1936” envanter numaralı opak mavi camdan yapılmış üzerinde Arapça kitabesi olan kürevi konik kap, 328-1900 envanter numaralı Memlük dönemine ait cam şişe ve “M.716-1910” envanter numaralı Rukn al-Din Muhammed İbn Karatay el-Bağdadi'nin adını taşıyan metal bitkisel bezemeli şamdan bu bölümde eşleştirilmesi istenen eserler olarak belirlenmiştir. Uzun boyunlu şişkin gövdeli şişe, doğuya özgü hoş kokulu çeşitli içecek kokularıyla; koyu mavi kürevi konik kap gül suyu ya da amber gibi parfüm esanslarının özünü oluşturan kokularla; şamdan ise yanık kibrit kokusu ya da is kokusu ile eşleştirilmektedir (Görsel 8)

Görsel 8: Eğitici Çanta İki Numaralı Etkinlik.

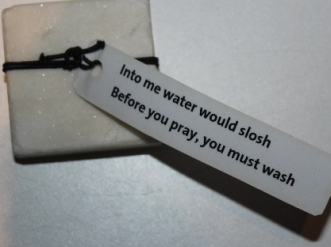

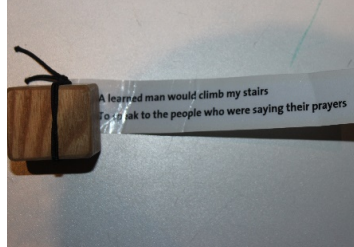
kutu içerisinde yer alan çay, kakule, karanfil ve tarçın gibi Doğu İslam ülkelerine ait kokuları da deneyimleyerek tahmin etmeleri ve bunlar hakkında fikirler ortaya koymaları istenmektedir. İslam sanatında yoğun ve güzel kokuları duyuşal olarak keşfeden öğrenciler düşünerek, hissederek ve dokunarak kalıcı öğrenim sağlamaktadır (Görsel 9).

Görsel 9: Durham Müzesi Oriental Sanat Müzesi Koku Etkinlikleri.

İslam'ın Temel Kıstasları: Temizlik ve İbadet

İslam dininde ibadet öncesi hazırlık aşamasında su ve sabun; ibadet esnasında ise namaz kılmak için halı ya da seccade önemli rol oynamaktadır. Etkinliğin bu aşamasında çantanın içerisinde üç farklı materyal yer almaktadır. Öğrencilerin bu nesnelere tek tek çıkarmaları ve incelemeleri istenmektedir. Her bir objenin kenarında ekli bir ipucu bulunmaktadır. Öğrenciler galeride aynı malzemeden yapılmış ilgili nesneyi bulmakta ve her iki objeyi ipuçları aracılığıyla birbirlerine eşleştirmektedir.

		<p>Mosque Materials</p> <p>When making objects for mosques and other religious buildings, Islamic artists never pictured people or animals. This was because it might look as if people were praying to them, instead of to God. Instead, Islamic artists often decorated objects with rich colours, patterns, geometric shapes, plants or flowers and beautiful Arabic writing.</p> <p>Inside BAG 3 are 3 different materials. Take them out and have a look. Each one has a clue attached. See if you can solve the clues to find an object in the Gallery made of the same material.</p> <p>Turn over to find out more...</p>
<p>Did you find the marble fountain basin?</p> <p>Before prayer, Muslims wash their face, hair, arms to the elbow and feet to the ankle. Here is a basin that comes from Syria and would have been filled with water.</p> <p>It is over 700 years old.</p>	 <p>Into me water would slosh Before you pray, you must wash</p>	<p>The floors of Islamic prayer halls are sometimes covered in magnificent carpets. The Ardabil Carpet in the centre of the Jameel Gallery is one of the largest and most famous carpets in the world.</p> <p>The carpet is only lit up for 10 minutes every half an hour because too much light would make the beautiful colours fade.</p>
 <p>Of silk and wool I am made On the floor is where I am laid</p>	<p>At noon prayer every Friday, a learned man climbs the stairs of the minbar to speak to the people gathered in the mosque.</p> <p>This minbar came from an Egyptian mosque.</p> <p>It is made of wood and has been decorated with amazingly complicated patterns of geometric shapes. Some of the shapes have been filled with pieces of carved ivory (elephant tusk).</p> <p>It is now time to have a closer look at the minbar. Before you do, you might want to watch the short film which shows people visiting a mosque to pray.</p>	 <p>A learned man would climb my stairs To speak to the people who were saying their prayers</p>

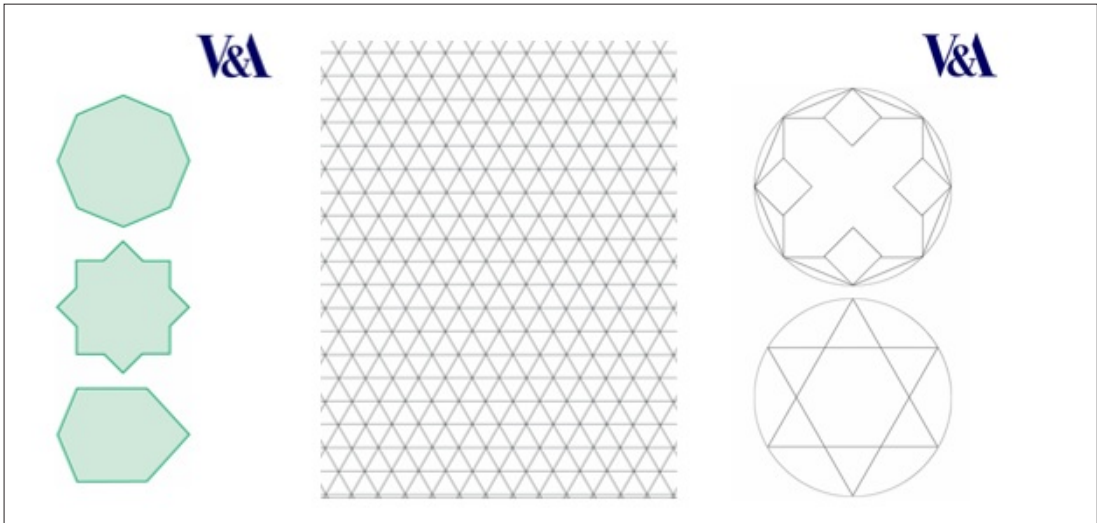
Görsel 10: : Eğitici Çanta Üç Numaralı Etkinlik.

“335-1903” envanter numaralı geniş leğen, Suriye’de Hama Valisi el-Melik el-Mansur için yapılmıştır. Onun kurduğu bir caminin avlusunda, muhtemelen duvara yaslanmış bir şekilde dekorasyon amaçlı yapılmıştır. Bu geniş leğeni Müslümanlar, namaz kılmadan önce abdest almak için kullanmışlardır. Bu etkinlikte öğrencilere küçük bir sabun parçası verip “Dua etmeden önce mutlaka benimle ellerini yıkamalısın” ipucu verilmekte ve öğrenciler bu geniş kaba yönlendirilmektedir. İkinci ipucunda ise “İpek ve yünden yapılmışım, yerde yatıyorum” emaresiyle öğrencileri başta Erdebil halısı olmak üzere galeride sergilenen diğer seccade örneklerine yönlendirmektedir. Son olarak ise “Bilgili bir adam dua eden insanlarla konuşmak için merdivenlerime tırmanırdı” şeklinde bir ipucu verilmektedir. Bu emare ise öğrencileri “1050:1 to 2-1869” envanter numaralı Sultan Kayıtbay’a ait ahşap geometrik süslemelerle bezemeli minbere yönlendirmektedir (Görsel 10). Bu etkinlikte kullanılan ipucu yöntemi ile öğrenciler araştırma ve keşfetme becerilerini geliştirmekte ayrıca oyun yoluyla merak duyguları artırılmaktadır.

İslam Sanatında Geometrik Desenler

İslamiyet’i benimsemiş tüm toplumlar, el sanatları ve mimari süslemede geometrik bezmeyi süsleme programlarında sıklıkla tercih etmiştir. Geometrik bezeme İslam diniyle sıkı bir bağlantı içerisindedir. İslam sanatında figürlü desenlerin nispeten yaygın olmaması nedeniyle süslemede geometrik tasarımlar, bitkisel motifler ve hat sanatına ağırlık verilmiştir. Geometrik bezemelerin İslam dünyasında yoğun kullanımı Jameel Galeri’yi düzenleyen küratörlerin de dikkatini çekmiş, bu alan sergileme teknikleri ile ön plana çıkarılmış ve müzede eğitim aktivitelerinde yerini almıştır.

Görsel 11: Geometrik Süslemelere Ait Çalışma Sayfası.

Verimli bir müze ziyareti için öğretmenler tarafından planlı bir hazırlık yapılması gerekmektedir. Ayrıca öğretmenler, müze ile ilgili önceden bilgi toplamalı, eğer müzeyi daha önceden ziyaret etmemişse etmeli, koleksiyon hakkında yeterince bilgi sahibi olmalıdır (Buyurgan, 2017, ss. 323-324). Jameel Galeri’ye ziyarete gelen öğretmenler, müze öncesinde öğrencilere üçgen, kare, dörtgen, altı köşeli yıldız, sekiz köşeli yıldız gibi terimler hakkında bilgi vermektedir. Öğretmenler öğrencilerin beceri kazanmaları için sınıfta belirli alıştırmalar hazırlamaktadır. Bu aşamada 5-11

yaş arasındaki gruba verilen pipetler ile yıldızlar oluşturmak ya da kâğıtlara üçgen çizip bunları kesmek ve tekrardan birleştirmek gibi aktiviteler eğitim faaliyetleri arasında yer almaktadır.

Müze ziyareti esnasında öğreticiler, İslam sanatının temel süsleme programı geometrik şekiller hakkında müzede gördükleri nesnelere üzerinden bilgi vermektedir. Öğrencilerden müzede geometrik şekilleri çoğaltmaları ve kendi tasarımlarını oluşturmaları istenmektedir. Öğrenciler ile bu şekillerin neden beşgen değil de altıgen ve kare olduğu hakkında karşılıklı soru cevap şeklinde etkinlik yapılması diğer beklentilerden birisidir (Görsel 11).

Görsel 12: Pelenk ve Çintemani (Üçbenek) Motifi Çalışması.

Geometrik desenlerin yanı sıra altıgen ya da sekizgen çinilerin üzerinde İslam dünyasına özgü süslemeler de yine öğrencilerin ilgisini çeken kompozisyonlar arasındadır. İslam coğrafyasında hayvan desenlerinden etkilenerek çeşitli bezemeler yapılmıştır. Bunların başında üç benek ve pelenk motifi başı çekmektedir. Müzeyi ziyaret eden öğrencilere hayvan desenlerinden etkilenerek yapılan motifler anlatıldıktan sonra Osmanlı döneminden kalma İznik çini panelini galeride bulmalarını istemektedir. Öğretici tarafından ipucu olarak ise öğrencilere “Büyük bir bacaya yakın!” diye yönlendirme yapılmakta ve onları yine Osmanlı döneminden kalma tamamı çinilerle kaplı ocağa yönlendirmektedir (Görsel 12). Ayrıca diğer etkinlikte olduğu gibi öğrencilere buldukları desenlere benzer örnekleri çizmeyi denemeleri söylenmektedir. Her iki etkinlikte de anlatım, soru-cevap, ara-bul beyin fırtınası ve imgelem gibi çok yönlü teknikler uygulanmıştır.

Bu etkinliklerin yanı sıra dört numaralı etkinlik çantasında İbn Tolun Camisi minberinin künde-kâri tekniğiyle yapılmış parçası üzerinden İslam sanatında görülen geometrik süslemenin incelikleri anlatılmaktadır. Bu etkinlikte öğrencilere küçük parçalar hâlinde belirli bir kompozisyon dâhilinde kesilen art arda sonsuza kadar devam ettiği ve aynı zamanda bu minber parçasının

hiç çivi kullanılmadan tamamen geçme sistemiyle yapıldığı anlatılmaktadır. Öğrencilerin öncelikle bu minber parçasını galeride bulmaları istenmektedir. Daha sonra öğrencilerden etkinlik çantasından çıkan ahşap yıldız ve çokgen parçalar ile minber parçasına benzer temalar yapması beklenmektedir. Her öğrenciden çıkan temaların farklı olduğunu göstermek adına öğrencilerin birbirlerinin eserlerine bakmaları ve onları yorumlamaları ulaşılmak istenen hedeflerden birisidir (Görsel 13). Bu etkinlik sayesinde öğrenciler beyin fırtınası ve tartışma yöntemi ile geometrik süslemeler hakkında daha fazla bilgi öğrenmektedir.

Görsel 13: Eğitici Çanta Dört Numaralı Etkinlik.

İslam Sanatında Aydınlatma ve Cami Kandilleri

İslam sanatının günümüze gelen nadir örneklerinden birisi olan Erdebil halısı Jameel Galeri'nin tam kalbinde sergilenmektedir. Müzede öğrencilere Erdebil halısının kime ait olduğu, kim için yapıldığı, müzeye nasıl geldiği ve üzerindeki kandiller ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. Öğrencilerin bu aşamada halının üzerinde yer alan kandillere yoğunlaşması istenmektedir. Erdebil halısında görülen iki cami kandilinin boyutları birbirinden çok farklıdır. Bazı insanlar bunun bir perspektif etkisi yaratmak için yapıldığını düşünürken diğerleri ise tasarımda kandilin kasıtlı bir şekilde kusurlu yapıldığını ve mükemmelliğin yalnızca Allah'a ait olduğunu göstermek için bu biçimde olduğunu düşünmektedir (Görsel 14). Tüm bu bilgiler ışığında 11-18 yaş arasındaki öğrencilerden lambalar arasındaki boyut farkını açıklayan bir hikâyeye yazmalarını ve kandillerin resmini çizmelerini istenmektedir. Müze sonrasında ise yazdıkları hikâyeyi okulda anlatmalarını ve bazı arkadaşlarının yardımıyla canlandırmaları istenmektedir.

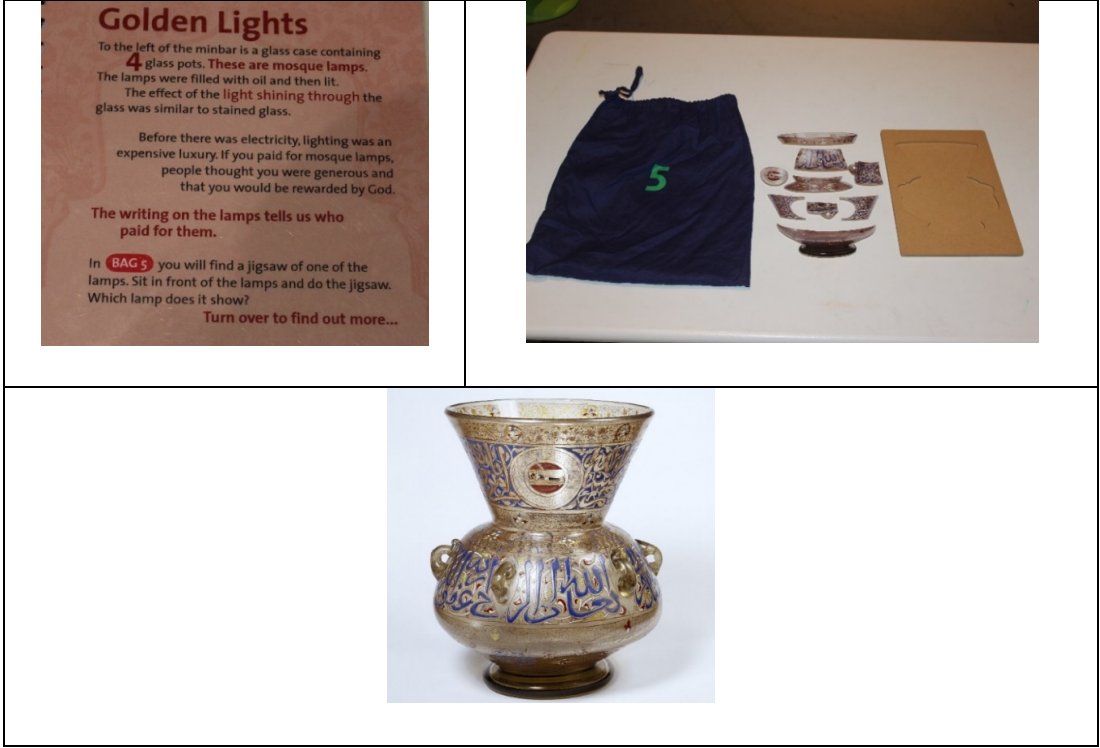
Görsel 14: Erdebil Halısındaki Kandil Detayları.

Görsel 15: İznik Cami Kandili.

İslam dünyasında aydınlatma işlevi ile ön plana çıkan kandiller form açısından farklılık göstermektedir. Erdebil halısındaki kandilleri anlatan öğretmen, galeride sergilenen diğer kandilleri de göstererek öğrencinin zihninde kandil kavramını netleştirmek istemektedir. Galeri içerisinde ziyaretçiye gösterilen diğer İslami dönem cam ve seramik kandilleri ile bağlayarak etkinlik devam ettirilmektedir. Bu aşamada 1557 yılında İstanbul'da Süleymaniye Camisi için yapılan İznik kandil üzerinde durulmaktadır. Bu kandil hakkında bilgi verildikten sonra öğretmenler soru-cevap yöntemiyle öğrencilerin bu kandili bulmaları için ipuçları vermektedir. Öğrencilere "Bu kandili galeride bulabiliyor musunuz? Oldukça büyük! Bu seramik lamba dekorasyon için yapılmıştır. Lambadaki kırmızı / turuncu rengi görebiliyor musunuz? Bu lamba yapıldığında, insanlar

seramikler için nasıl kırmızı boya yapılacağını buluyorlardı. Bu kırmızıyı tutturmak oldukça zor olduğundan bazı yerler turuncu görünüyor ve bazı yerlerde diğerlerinden daha açık renklidir.” bilgisi de verilmektedir. İpucundan da anlaşılacağı üzere İznik seramiklerinde kırmızı denemelerinin ilk defa yapıldığı bu kandil, tarihî bir öneme sahiptir (Görsel 15).

Görsel 16: Eğitici Çanta Beş Numaralı Etkinlik.

Memluk döneminin öne çıkan eserlerinin başında cami aydınlatması ve dekorasyon için kullanılan cam kandiller gelmektedir. Minberin solunda dört adet cam kandilin bulunduğu dolap yer almaktadır. Bu kısımda öğrencilere kandilin aydınlatma ve dekorasyon amacıyla kullanıldığı anlatılmaktadır (Görsel 17). Lambaların yağla doldurulup yakıldığı ve ateşin de etkisiyle candan parlayan ışığın vitraya benzeyen görüntüler ortaya çıkardığı anlatılmaktadır. Ayrıca elektrik olmadan önce aydınlatmanın pahalı bir lüks olduğu ve cami kandillerinin parasını ödeyen kişilerin cömert biri olduğu ve Allah tarafından ödüllendirileceği düşüncesi de aktarılan bilgiler arasındadır. İslami dönemde aydınlatma ve farklı materyallerden yapılmış kandiller anlatıldıktan sonra etkinlik çantasındaki çalışmalara başlanılmaktadır. Çantada cam kandillerden birinin yapbozu bulunmaktadır. Lambaların önüne oturarak öğrencilerin yapbozu tamamlamaları etkinliğin birinci parçasıdır. Yapboz tamamlandığında bunların hangi cami kandiline ait olduğunu bulmaları ise etkinliğin ikinci parçasıdır (Görsel 16).

Görsel 17: Memluk Dönemine Ait Cam Kandiller.

İslam Sanatında Hat Sanatı

Güzel yazı sanatı olarak bilinen hat sanatı, İslam sanatında estetik duygusu yüksek sanatların başında gelmektedir. Jameel Galeri'de bu sanatın çarpıcı örnekleri bulunmaktadır ve sergilenen örneklerin miktarı ve çeşitliliği öğrencilerin bu sanatı öğrenebilmesi için yeterli düzeydedir. Öğrenciler hat sanatı ile tasarım arasındaki bağlantıları ve geçmiş ile şimdiki kültürlerde dil ve iletişim yöntemlerini kolayca bu müzede öğrenebilmektedir. 11-18 yaş arasındaki öğrencilere müze ziyareti öncesi kaligrafi kelimesini anlamı, daha önceden bu sanata dair örnekler görüp görmedikleri sorulmaktadır. Öğrencilerden bu bölümde hat sanatının diğer kültürler ile arasındaki benzerlik ve farklılık çalışmaları yapmaları beklenmektedir. Müzede yer alan 136 ve 146 numaralı seramik odaları, 41 numaralı Güney Asya sergi odası, 8-10, 50, 62 ve 64 numaralı odalarda yer alan Orta çağ ve Rönesans konulu odalardaki farklı yazı tipleri ile güzel yazı sanatı öğrencilere

Görsel 18: Farklı Kültürlere ait Yazı Tipleri.

aktarılmak istenmektedir (Görsel 18). Böylece öğrenciler sadece İslam sanatına ait Arap harflerini tanımakla kalmayıp diğer ülkelere ait yazı karakterlerini de görerek kültürlerarası bir seviyede müzeden ayrılmaktadır.

Görsel 18: Galeride Yer Alan Kitabeden Detay.

Sonuç

1950'lerden sonra müzecilik çalışmalarının merkezine yerleşen eğitim konusu, günümüzde pek çok müze ve okul tarafından benimsenmiş ve kalıcı hâle gelmiştir. Müzelerin ziyaretçiler ile arasında bağ kurmasını sağlayan müze eğitimi programları İngiltere müzelerinde özellikle de çocuklar için başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. 1930'lardan itibaren müze eğitimi konusunda kendini geliştiren İngiltere'de, Londra merkezli çocuk dostu Victoria ve Albert Müzesi ise eğitimi okul dışına taşıyan müzelere örnek teşkil etmektedir.

19. yüzyıldan bu yana Avrupa'da büyüyen ve gelişen müze kavramı çok kültürlülük fikriyle geleneksel bağlamlarından kopmuş ve çok çeşitliliği ön plana çıkarmıştır. Özellikle 11 Eylül olayları sonrasında insanlar İslam ve İslam sanatı hakkında daha da çok araştırma yapmaya başlamıştır. Dünyanın farklı yerlerinde artan İslam sanatı merakına müzeler de kayıtsız kalmamış, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni İslam Sanatı galerileri açılmış ya da var olan galeriler büyük projeler doğrultusunda yenilenmiştir. Bu durumun etkisiyle birlikte Müslüman olmayan kişiler de İslam kültürünü yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Victoria ve Albert Müzesi'nin kalbinde yer alan ve İslam eserlerinin sergilendiği Jameel Galeri'de ise İslam kültürü her anlamda tanıtılmaktadır.

Değişen müzecilik anlayışıyla kurumlar için asıl zorluk bir müze koleksiyonunun zenginliğini göstermekten ziyade onun izleyiciye etkili bir şekilde aktarılmasıdır. Galeri'deki eserlerin teşhirinde nesnelere estetik boyutu ve tarihsel bağlamı, teknikleri, tarihsel işlevleri ve genel olarak o dönemde nasıl kullanıldıkları bilgi panolarında yer almaktadır. Ancak özellikle İslam kültürüne uzak çocuklar için bilgilerin akılda daha kalıcı ve eğlenceli bir biçimde öğretilmesi için müze eğitimi şarttır. Müze eğitimi sayesinde 5-18 yaş arasındaki grup müzelerde pasif izleyici olmak yerine aktif katılımcı olarak yer almaktadır. Böylece, yerinde görülen eserler görsel zekâyı ön plana çıkardığından daha akılda kalıcı olmakta ve sosyal alanda daha hızlı öğrenilip pratiğe dönüştürülebilmektedir. Eserleri keşfedip galeride yer alan diğer eserlerle karşılaştırma yapma fırsatı yakalanmaktadır. Okul dışı öğrenmeye ev sahipliği yapan müzeler, eserleri görerek ve dokunarak doğrudan sorgulayıcı bir yöntemle öğreten mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır.

İslam sanatında bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve güzel yazı sanatı hem objelerde hem de mimaride karşımıza çıkan dört temel bezeme unsurudur. Jameel Galeri’de, 5-18 yaş arasındaki öğrencilere eğitim faaliyetleri de bu dört kavram üzerinden aktarılmaktadır. Galeride, İslam sanatına damga vuran Rumi, palmet, Hatayi ve natüralist çiçek üslubu Osmanlı ve İran çini-seramiklerinde görülmektedir. Eserleri yerinden göreyerek eskiz ve desen çalışmaları yapan öğrenci grupları yaratıcılıklarını geliştirmektedir. Ayrıca diğer öğrencilerin yaptığı çizimleri gören öğrenci kıyaslama yaparak müzede öğrendiği motifleri bilgi birikimine ekleyecek ve görsel hafızasını güçlendirecektir. Bu etkinliklerde öğrencilere anlatım, soru-cevap, ara-bul beyin fırtınası, tartışma ve imgelem gibi çok yönlü teknikler uygulanmaktadır.

Müze dokunarak, koklayarak ya da tat alarak öğrenilen bilgiler en etkili ve verimli yöntemler arasındadır. Jameel Galeri’de de görme engelli öğrencilerin dokunarak hissetmeleri ve İslam sanatını öğrenmeleri için eserlerin taklitleri yapılmıştır. Öğrenci grubuna soyut gelen süsleme öğeleri dokunma sonrasında somut bir kavrama dönüşmektedir. Aynı şekilde koklayarak nesnelere eşleştirme, belki de ömür boyu hafızda kalacak yöntemlerden bir tanesidir. Böylelikle öğrenmeyi kolaylaştıran bu duyuşsal materyaller sayesinde daha verimli bir müze gezisi gerçekleştirilmektedir. Duyuşsal öğrenme kadar etkili olan diğer bir uygulama ise ipuçları aracılığıyla müzede eserleri keşfetmektir. Öğretmenler tarafından galeri içerisinde sergilenen bir eseri ipuçlarından yola çıkarak arayan çocuklar, başta araştırma, keşif, mantıklı düşünebilme ve hayal gücü gibi duyguları bir arada yaşamaktadır. Yaratıcılığın gelişmesinde yazma ya da yaratıcı hikâyeye kurgulama imkânı tanınmasıyla müzeler, öğrencilere yeni sayfalar açmaktadır. Yerinde yapılan müze ziyaretlerinde öğrenciler galeride gördükleri cansız nesnelere zihinlerinde hayat vermekte ve öğrendikleri kazanımları daha kalıcı hâle getirmektedir.

Jameel Galeri’yi ziyaret eden öğrenci gruplarının bütün eserleri görmesinden ziyade belirli eserler üzerinden İslam Sanatı ve onun kültürüne odaklanmaları istenmektedir. Çocukların müzede ya da ders esnasında eğitime yoğunlaşabildikleri sınırlı sürelerde tüm bu verimli yöntemler kullanılmaktadır.

Kaynaklar

Buyurgan, S. (2017). Verimli bir müze ziyaretini nasıl gerçekleştirebiliriz?. *Milli Eğitim*, 214, ss. 323-324.

Cocks, A.S. (1980). *The Victoria and Albert Museum: the making of the collection*. Londra: Windward Press.

Erbay, N.Ö. (2017). Müzeler ve engelli ziyaretçilere yönelik eğitim projeleri. *Milli Eğitim*, 214, ss.345-358.

Grabar, O. (2013). The role of the museum in the study and knowledge of islamic art. Junod, B., Khalil, G., Weber, S. ve Wolf, G (Ed.). In *Islamic art and the museum: Approaches to art and archaeology of the muslim world in the twenty first*. (pp.17-27). Londra: Saqi Books.

Haward, L. (1918). *Educational value of museums and formation of local war museums*. Sheffield: W. Wesley & Son.

Hooper-Greenhill, E. (1999). *Müze ve galeri eğitimi* (B. Onur, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Junod, B., Khalil, G., Weber, S. ve Wolf, G. (2013). *Islamic art and the museum: Islamic art and the museum: approaches to art and archaeology of the muslim world in the twenty first*, Londra: Saqi Books.

Karadeniz, C. ve Çıldır, Z. (2014). *İngiltere’de müze eğitimi, Londra’dan izlenimler*. Ankara: Kalem Kitap Yayınları.

Lewis, G. (1989). *For instruction and recreation: a centenary history of the museums association*. Londra: Quiller Press.

Olofsson, U. K. (1979). *Museum and Children*. Paris: UNESCO.

Smiythe, J. E., (1966). *The educational role of the museums and field centres in England from 1884*. (Unpublished master dissertation). İngiltere: Sheffield University.

Stanley, T ve Crill, R. (2006). *The making of the Jameel Gallery of islamic art*. Londra: Victoria and Albert Museum Press.

Stanley, T. (2013). New islamic galleries. *The Burlington Magazine*, 155, pp. 396-401.

Tezcan Akmehmet, K. (2012). Müze eğitimi: okul programları. N. Ertürk, H. Uralman (Ed.), *Müzebilimin ABC’si* içinde (ss. 195-208). İstanbul: Ege Yayınları.

Yeşilyurt, H., Kırlar, B. ve Lale, C. (2014). Müzelerin sessiz ve karanlık dünyası: “Herkes için müzeler” mümkün mü?. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, ss.1-19.

Yousuf, N. (2016). Gallery interpretation. Stanley, T., Crill, R (Ed.). In *The Making of the Jameel Gallery*, (pp.124-139). Londra: Victoria and Albert Museum Press,